

ВЛАСНІ ІМЕНА У ФУНКЦІЇ ПЕРВИННОЇ НОМІНАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Статтю присвячено дослідженню функції первинної номінації власних імен у французькій мові, яка є специфічною ономастичною функцією. Під функцією первинної номінації розглядається роль антропоніма в його первинному поєднанні з конкретною особою чи групою осіб. У статті виокремлено два типи ситуацій введення ВІ та відповідні способи первинного введення ВІ в тексти, які застосовуються в різних за логіко-синтаксичною структурою реченнях. Внесок первинного ВІ в інформативну новизну речення визначається його соціальним і емоційним забарвленням. Проведений аналіз підтвердив різноманітність способів реалізації ВІ функції первинної номінації.

The article deals with the function of primary nomination of proper names in the French language being a specific onomastical function. The role of anthroponim in its primary combination with a definite person or group of persons is meant under primary nomination function. Two types of introduction of proper names and corresponding ways of primary introduction of proper names into the texts used in sentences with different logical syntactical structures are given in the article. The contribution of the primary proper name into the informative newness of the sentence is defined by its social and emotional dyeing. The analysis made showed the diversity of ways of realization the primary nomination function by the proper name.

Специфіка власних імен (ВІ) як особливого розряду слів виявляється в семантичному і функціонально-комунікативному аспектах. На лексико-семантичному рівні дослідники виділяють різні функції лексичних одиниць, але всі вони називають номінативну функцію, яка є специфічною ономастичною функцією. Наприклад, О.О. Реформатський зазначає, що власні назви виконують лише номінативну функцію, а загальні поєднують її із семасіологічною [7, 29-30], тобто здатні виражати поняття. Такої ж думки дотримується й А.А. Уфимцева, яка стверджує, що власні назви, на відміну від апелятивів, обмежуються виконанням лише однієї функції, а саме функції позначення. А.А. Уфимцева наголошує також на тому, що неспроможність виражати загальне поняття є основним дефектом власної назви і її роль у мові обмежується номінацією [8, 42]. Функцію номінації ВІ вивчають також такі лінгвісти як Ж. Моліно, К. Джонасон, Г. Клейбер [16, 12; 13, 69; 15, 85].

Під функцією первинної номінації ми розуміємо роль антропоніма в його первинному поєднанні з конкретною особою чи групою осіб. Можна стверджувати, що ВІ реалізує функцію первинної номінації тоді, коли воно вперше вводиться в текст художнього твору [4, 126]. В акті первинної номінації персонаж набуває статусу носія ВІ. Саме в цьому значенні вживатиметься словосполучення “носій ВІ”. Останнє визначення первинної номінації особи ВІ подано з позиції читача як адресата мовлення художнього тексту. Однак у філологічних частинах твору є, звичайно, і внутрішньотекстові адресати мовлення. Акти первинної номінації однієї і тієї ж особи ВІ для читача і будь-якого персонажа можуть не збігатися. Введення ВІ відбувається фактично кожного разу, коли хтось вперше довідується ВІ будь-якої особи. У цій статті ми розглянемо тільки ті випадки, коли номінація ВІ є для співрозмовника первинною. Таке обмеження сфери аналізу не позначається на його

повноті: якщо номінація ВІ є для читача первинною, спостерігаються способи номінації і семантичні особливості ВІ, характерні для всіх інших ситуацій.

Інформаційно новим для будь-якого ВІ, що вперше вводиться в текст, є формальний компонент його значення. Адресат мовлення дізнається, що згаданий словесний знак є ВІ конкретної особи.

Крім формального компонента, інформаційно новими можуть бути й інші компоненти, які становлять потенційне ядро мовного значення офіційного ВІ. Це такі компоненти, як “стать” (в іменах) і “співвітчизник/іноземець” (для імен і прізвищ). Інформативно новими є й семантичні ознаки, які часто формують значення прізвиськ. Інформативність ВІ, що первинно вводиться в мову, залежить насамперед від того, якою інформацією про іменованого персонажа володіє адресат мовлення, тобто від ситуації, в якій вводиться ВІ. Такі ситуації можна поділити на два типи:

- 1) ВІ вводиться після появи іменованого персонажа в полі зору адресата мовлення, тобто після деякої інформації про згадану особу. В такому випадку ВІ може реалізувати лише ту частину понятійного ядра свого мовного значення, яка додає щось нове до вже відомого про зазначену особу;
- 2) ВІ та іменованний персонаж потрапляють у поле зору адресата мовлення одночасно, ВІ – це перше, що стає відомо адресату мовлення про згаданий персонаж. У цьому випадку ВІ звичайно повністю реалізує понятійне ядро свого значення.

Кожному типу ситуацій відповідають різні способи первинного введення в тексти ВІ, що застосовуються в різних за своєю логіко-синтаксичною структурою реченнях.

1. Способи первинного введення в мовлення ВІ, що відповідають ситуаціям першого типу (тобто ситуаціям, коли ВІ вводиться після появи іменованого персонажа в полі зору адресата мовлення).

Первинне введення ВІ може бути єдиним комунікативним завданням речення. Таку функцію переважно виконують номінативні речення типу: *Il s'appelle Jean; Son nom est Jean*. У номінативних реченнях інформаційно новими можуть бути всі компоненти мовного значення ВІ, за винятком компонента “стать”, який або входить у значення підмета (*Il s'appelle Jean*), або відомий із попереднього тексту (*Son nom est Jean*).

Введення ВІ за допомогою номінативних речень характерне для діалогічних частин художнього твору, всі стильові параметри яких, як відомо, ближчі до параметрів розмовного мовлення. Однією з особливостей розмовного мовлення є те, що всі зв'язки в ньому оформлені як предикативні [3, 293]. Цим пояснюється

велика кількість у розмовній мові простих непоширених речень.

У розповідних частинах художнього твору, які характеризуються реченнями складної структури з різноманітними синтаксичними зв'язками первинне введення ВІ часто відбувається в межах речень, зміст яких не вичерпується повідомленням ВІ особи, пор.: “*La pianiste, Mme Roube, était une vieille dame distinguée qui donnait des leçons de musique et qui, jadis, aux premiers temps du cinéma, s'était rendue célèbre à O... en accompagnant les films sur son piano*” [12, 239].

Трапляється, хоча значно рідше, ще один спосіб первинного введення в текст ВІ: коли про особу вже відомо з попереднього тексту, а введення її ВІ затримувалося. Наприклад: “– *Mon mari est Espagnol... Pilote de chasse chez les républicains, il a été blessé au genou, pendant la guerre civile et s'est réfugié chez nous. J'ai connu Carlos à Montpellier...*” [14, 195].

У цьому прикладі поява ВІ в мовленні не викликає жодних непорозумінь ні в співрозмовника – жінки, ні у читача. Усім зрозуміло, що Carlos – ім'я чоловіка тієї жінки, яка говорить. Таке завуальоване введення ВІ стає можливим завдяки існуванню в свідомості адресата передумови про зв'язний характер мовлення. Як зазначає І. Беллерт, коли існує така передумова, процес декодування тексту може спрямовуватися в протилежному до звичайного напрямі, тобто справа наліво [1, 193]. Так, у наведеному прикладі адресат мовлення (і читач), навіть не знаючи імені чоловіка, дійде висновку, що його ім'я Carlos “на основі відсутності проміжної ланки в зв'язності” [1, 193] цього уривка, тобто номінативного речення *Il s'appelle Carlos*. Отже, речення *J'ai connu Carlos à Montpellier* логічно включає пропущене в тексті номінативне речення. ВІ в таких комплексних реченнях є поліфункціональним: воно реалізує не тільки функцію первинної номінації, а й функцію ідентифікації, виділяючи особу, що раніше згадувалася.

Слід відзначити, що ідентифікаційні можливості ВІ підсилюються в аналізованому прикладі і його семантикою. У мовне значення ВІ Carlos входить та ж ознака “іспанець”, яка була в передтексті, де особа ідентифікується як *mon mari*. Існування загальної ітеративної семантичної ознаки підтверджується тим, що ВІ Carlos і назва *mon mari* кореферентні, тобто стосуються однієї особи.

Внесок ВІ Carlos в інформативність речення обмежується тільки формальним компонентом його мовного значення, тобто компонентом “на ім'я Карлос”. Інші компоненти мовного значення цього імені – “чоловіча стать”, “іспанець” – відомі адресату мовлення із попереднього тексту.

Зауважмо, що в проаналізованих способах первинного введення в текст ВІ інформативно новими є не всі, а лише один чи декілька компонентів мовного значення ВІ.

2. Способи первинного введення в мовлення ВІ, що відповідають ситуаціям другого типу (тобто ситуаціям, за яких ВІ і названий ним персонаж потрапляють у поле зору адресата мовлення одночасно).

Описані способи введення в мовлення ВІ будь-якої особи трапляються, хоч і з різною частотністю, як у книжковому художньому, так і в розмовному мовленні. Спосіб, що відповідає ситуації другого типу, характерний майже виключно для літературно-художнього тексту. Йдеться про появу ВІ на початку художнього твору чи його композиційних частин, пор.: “Paule contemplait son visage dans la glace...” – таке перше речення роману Ф.Саган “Чи ви любите Брамса?” [18, 3].

З логічної точки зору структура цього речення дуже складна, триступенева. Воно є наслідком поєднання екзистенціального, номінативного і характеризуючого речень: Il était une fois une femme. Elle s'appelait Paule. Un matin Paule contemplait son visage dans la glace... ВІ в аналізованому реченні поєднує декілька функцій. Компонент мовного значення ВІ, виражений загальною назвою (ЗН) “femme”, виконує функцію імені в екзистенціальному реченні. Одночасно ВІ Paule реалізує функції первинної номінації та ідентифікації.

Усі компоненти мовного значення ВІ в таких випадках є інформаційно новими. Багато дослідників відзначають, що вживання ВІ в подібних реченнях є стилістичним прийомом, який створює у читача відчуття моментального входження у вир начебто реального життя, яке триває [2, 129]. Водночас, як підкреслює Є. Шендельс, таким чином створюється “ефект напруженого очікування” наступних подій і пояснень, оскільки читач не має жодної інформації про те, що відбувається [9, 118].

Деякі дослідники вважають, що зачин з ВІ особливо характерний для художніх творів малих жанрів, наприклад, новел [9, 118]. Проте, як свідчать спостереження, саме так починається більшість художніх прозових творів сучасних французьких авторів, незалежно від жанру і обсягу. В.А. Квятковський взагалі вважає зачин з ВІ однією з особливостей сучасної прози [5, 120]. Письменники попередніх поколінь користувалися цим прийомом набагато рідше. Вони звичайно вводили читача в перебіг подій поступово, знайомили його спочатку з місцем, часом, обставинами, персонажами і тільки після цього переходили до опису їхньої поведінки.

Поряд з компонентами, які становлять понятійне ядро ВІ, внесок первинного ВІ в інформативну новизну речення визначається його соціальним і емоційним забарвленням. Оскільки в художньому творі нема нічого випадкового, то й соціальне та емоційне забарвлення ВІ слід визнати запрограмованими автором твору, тобто складовою смислового наповнення ВІ. В бага-

тьох випадках звичайно авторське значення ВІ не вичерпується соціальним і емоційним забарвленням ВІ. Авторське значення ВІ може містити вказівку не тільки на соціальний статус особи, а й на будь-яку іншу його характерну ознаку.

Якщо соціальне забарвлення ВІ розкривається структурою і семантикою самого ВІ (пор. знатне прізвище Dupont-Marianne і Coquericaud de La Martinière [19, 198]), то вказівку на будь-яку іншу ознаку іменованої особи (звичайно, якщо така є) чи емоційне забарвлення ВІ може містити як ізольоване ВІ, так і ВІ, яке розглядається в контексті, мікроконтексті [6, 71] чи передтексті художнього твору. Звичайно, далеко не завжди зміст, який автор вклав у ВІ, можна розкрити за допомогою мікроконтексту чи передтексту художнього твору. Часто для того, щоб його декодувати, треба звернутися до ширшого контексту, проаналізувати вживання ВІ в інших функціях.

Без опори на контекст розкривається емоційність літературних прізвищ, створених з деякими відхиленнями від моделей. Так, використовуючи моделі і характерні ознаки реальних прізвищ, автор може, доводячи ці ознаки до гротеску, створити прізвища, які відзначаються яскраво вираженою емоційністю. Наприклад, створене Ф. Даром прізвище Chtrômlatznerfishkleissmann пародіює довгі німецькі прізвища.

Без опори на контекст розкривається також емоційність прізвищ, семантика яких не відповідає реальним прізвищам. Таке, наприклад, прізвище Laquelle, утворене від відносного прикметника.

Ключем до розкриття семантики та емоційності ВІ може слугувати і будь-яка невідповідність всередині самого ВІ, наприклад, між іменем і прізвищем персонажа. Так, у ВІ однієї з героїнь “Скандалу в Клошмерлі” Г. Шевальє [11, 39] Justine Putet читач одразу помічає й емоційно відчуває контраст між загальномовним значенням основи імені і прізвищем, що співвідноситься з майже антонімічними поняттями juste і pute.

Основним прийомом розкриття семантики та емоційності ВІ в контексті є встановлення семантичного зв'язку – узгодження чи протиставлення – між інформацією, що міститься в контексті і е семантикою основи ВІ.

Прикладом розкриття семантики і емоційності ВІ в мікроконтексті можуть служити словосполучення, що складаються з назв професії і ВІ двох персонажів Г. Шевальє – le docteur Bobolat і le docteur Mouraille. Якщо ім'я першого персонажа співвідноситься зі словом bobo, тобто семантично узгоджене з назвою його професії, то ім'я другого співвідноситься зі словом mourir, що контрастує з назвою його професії і наштовхує на думку про те, що цей лікар не лікує, а калічить людей (це, до речі, підтверджується в наступній частині тексту). Негативне забарвлення прізвища

підсилюється суфіксом *-aille*, що має принизливе значення.

Часто семантика й емоційність первинного ВІ виявляються не в мікроконтексті, а за допомогою ширшого контексту – передтексту твору. Наприклад, одного з персонажів новели Я. Труайя “Ворожба” автор спочатку називає *le petit maigre*. Його прізвище *Planche* стає відомим пізніше. Емоційність цього прізвища, запозиченого автором з реального ономастикону, спирається на зв’язок між словами *maigre* і *planche*, зафіксований відомим порівнянням “*maigre comme une planche*”.

ВІ, які первинно вводяться в зачині літературного твору і авторське значення яких розкривається практично відразу, у сучасній французькій художній літературі з великою ймовірністю вказують на те, що твір належить до сатирично-гумористичного жанру. У творах інших жанрів авторське значення розкривається переважно не відразу, не при первинному введенні ВІ в текст. Так, про значення, яке Е. Базен вклав у прізвище *Rezeau*, ми дізнаємося тільки у третьому з циклу романів про цю сім’ю “Крик сови”. В одній зі сцен згаданого роману герой розповідає про те, що у ВІ *Rezeau* слід було поміняти місцями приголосні, що дало б ім’я *Zéro* (Нуль), яке влучно і лаконічно характеризує моральну і суспільну користь цієї сім’ї.

Як ми вже відзначали, інформативно новим у змісті ВІ, що первинно вводиться в текст, є його формальний компонент. Слід додати, що в більшості ситуацій комунікативним наміром особи, яка вводить ВІ, і комунікативним призначенням цього ВІ є повідомлення саме цього компонента. Інша інформація, яка криється в мовному значенні ВІ, передається в таких випадках ВІ незалежно від автора мовлення, інколи навіть проти його волі. (Наприклад, для того, хто говорить, інформація про соціальний статус особи з тих чи інших причин може бути небажаною).

Дещо змінюється ситуація, якщо у предмета мовлення є прізвисько і якщо автор мовлення може ввести це прізвисько як необхідний для адресата мовлення ідентифікатор. Часто в таких випадках автор мовлення зупиняє свій вибір саме на такому неофіційному ВІ. Подібна ситуація часто складається при первинній номінації осіб, що епізодично з’являються чи декілька разів згадуються у творах. Такі персонажі переважно характеризуються у творах з якогось одного боку, однією рисою. Саме прізвисько при цьому часто є їхньою вичерпною характеристикою. У романі Ж. Сесбронна “Бджола на склі” в декількох епізодах з’являються дві жінки – секретарі директора газети, названі тільки на прізвиська – *la Souris* і *le Cheval*. Такі прізвиська є лаконічними, але повними і точними засобами характеристики своїх носіїв і, як пише Ж. Сесброн, “не потребують точних описів”. Отже, комунікативний намір автора мовлення у подібних

ситуаціях двоякий: по-перше, він повідомляє адресату мовлення засіб, необхідний для ідентифікації особи, і по-друге, одночасно описує цю особу. Відповідно до цього комунікативне призначення первинно введеного прізвиська також неоднозначне: воно начебто одночасно реалізує свою подвійну природу, виступаючи і як ВІ – засіб ідентифікації особи, і як загальна назва, що вказує на її ознаки.

Як показують спостереження, ВІ може вводиться в мову навіть тоді, коли автор мови знає чи передбачає, що адресату не доведеться ідентифікувати особу. Це стосується введення ВІ осіб, які з’являються в тексті лише один раз і їх можна позначити якоюсь релятивною чи функціональною назвою на зразок “мій брат”, “директор заводу”, “секретар директора” тощо.

Вводиться в мовлення ВІ особи, якщо адресат мовлення не має потреби в ідентифікаторі, доцільно у тих випадках, коли комунікативним наміром автора є передання інформації, яка криється в мовному значенні ВІ чи в загальному значенні його основи. В таких випадках комунікативне призначення первинно введеного ВІ аналогічне призначенню загальної назви – предиката, оскільки ВІ вводиться в мову з метою охарактеризувати особу. Проілюструємо це конкретними прикладами.

Перший приклад – частина тексту, що йде безпосередньо за розмовою одного із персонажів “Сім’ї Еглетьер” А. Труайя, Жана-Марка, зі своїм батьком. Жан-Марк дуже шкодує, що в розповідь про свою нову знайому він не зміг вставити її прізвище: “*Il eût aimé citer son nom négligemment: Valéry de Charneray*” [20, 66].

Очевидно, що в такий спосіб молодий чоловік хотів дати зрозуміти своєму батькові, що його подруга належить до аристократичного роду. Цікаво, що він намагався висловити свою думку саме за допомогою ВІ, а не прямо.

Другий приклад – рядки, які належать перу С. Де Бовуар: “*A la sortie d’un cours, la mère d’une camarade m’offrit des boules de gomme, je les refusai: elle sentait le parfum, ses lèvres étaient fardées, elle portait aux doigts de grosses bagues et, pour comble, elle s’appelait Madame Malin. Je ne croyais pas vraiment que ses boules fussent meurtières, mais il me semblait méritoire de m’exercer à la suspicion*” [10, 32].

У цьому випадку ВІ вводиться в мову з метою повідомлення загальнономовного значення його основи *malin*, що доповнює портрет дами новим штрихом.

Нерідко первинне введення ВІ в мовлення відноситься навіть не до теперішнього, а до умовного минулого часу. За таких умов ВІ особливо близько стоїть до загальних назв – предикативів і його введення ніяк не можна виправдати потребою адресата мовлення в ідентифікаторі, оскільки цю функцію воно виконати не може. Особливо часто у такому

значенні вживаються прізвиська. Деколи навіть трапляються описи, що майже повністю складаються з прізвиськ, перелік яких може бути досить довгим: “Rocroy, en cinquante ans d’amitié orageuse, lui avait donné des noms tels que le Glabre, le Tondu, Jésus-sans barbe, l’Olivier, Lame Gillette, Aride-comme-la-foi, Crâne de Vatour... et Gaude était resté un peu de tout cela...” [17, 34].

У цьому прикладі за допомогою переліку прізвиськ створений доволі детальний і досить виразний портрет Года. Прізвиська фіксують як риси характеру цієї людини, так і особливості її зовнішнього вигляду – бідну рослинність на його обличчі і голові (le Glabre, le Tondu, Jésus-sans-barbe, Crâne de Vautour), його худорлявість (Lame Gillette, Aride-comme-la-foi) і стриманість (l’Olivier – від Ві витриманого і розумного героя “Пісні про Роланда”).

Отже, дослідження підтверджує постулат про взаємозв’язок комунікативних функцій (а саме

функції первинної номінації) і семантичної характеристики Ві. Виконуючи комунікативну функцію, Ві актуалізує певний елемент своєї семантичної структури. Антропонім, який реалізує функцію первинної номінації, тобто стає Ві конкретної особи (чи групи осіб), актуалізує елементи свого мовного значення і, в окремих випадках, авторського значення. Ці елементи є частиною нової для адресата мовлення інформації. У багатьох з наведених нами прикладів призначення Ві у функції первинної номінації є аналогічним до призначення загальної назви-предиката. У художніх текстах трапляються Ві, які суміщають функції первинної номінації та ідентифікації. Синтаксичні і морфологічні особливості Ві тісно пов’язані з комунікативною функцією і семантикою Ві, що підтверджує необхідність подальших досліджень поліфункціональності Ві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беллерт И. Об одном условии связности текста // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Наука, 1978. – С. 172-207.
2. Гак В.Г. Повторная номинация и ее стилистическое использование // Вопросы французской филологии. – М., 1972. – С. 123-136.
3. Долинин К.А. Стилистика французского языка. – Л.: Наука, 1978. – 343 с.
4. Ермаченко М.Н. Семантико-грамматические особенности имен собственных (на материале французского языка). – М.: Наука, 1971. – 200 с.
5. Квятковский В.А. Актуальное членение как особенность композиции художественного текста // Лингвистика текста: Материалы науч. конф. – М., 1974. – С. 118-121.
6. Колшанский П.В. О понятии контекстной семантики // Теория языка. Англистика. – М., 1976. – С. 69-75.
7. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.
8. Уфимцева А.А. Лексическая номинация (первичная нейтральная) // Языковая номинация: виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 5-86.
9. Шендельс Е.И. Имплицитность в грамматике // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. – 1977. – Вып. 112. – С. 109-120.
10. Beauvois S. Mémoires d’une jeune fille rangée. – P.: Gallimard, 1958. – 359 p.
11. Chevallier G. Clochmerle. – P.: Presses universitaires de France, 1866. – 435 p.
12. Guth P. Le naïf amoureux. – P.: Eds Albin Michel, 1968. – 251 p.
13. Jonasson K. Le nom propre (constructions et interpretations). – Gembloux: Duculot, 1994. – 255 p.
14. Kessel J. Le banquet. – P.: Plon, 1963. – P. 187-196.
15. Kleiber G. Dénomination et relations dénominales. – P.: Langages, 76, 1984. – P. 77-94.
16. Molino J. Le nom propre dans la langue. – P.: Langages, 66, 1982. – P. 5-20.
17. Sabatier R. Canard au sang. – P.: Michel, 1958. – 292 p.
18. Sagan Fr. Aimez-vous Brams? – P.: Julliard, 1959. – 187 p.
19. Troyat H. Les Ailes du Diable. – P.: Flammarion, 1966. – 378 p.
20. Troyat H. Les Eygletière. – P.: Eds J’ai lu, 1976. – 374 p.